

РЕЦЕНЗІЇ

СИМВОЛІЧНА ОШАТНІСТЬ ПАРТИТУРИ

СЕЛІВАЧОВ Михайло. Лексикон української орнаментики / Передм. М. Поповича. — 3-тє вид., доп. та виправ. — К.: Ред. вісника «Ант»; Фенікс, 2013. — XVI, 416 с.: іл.

Ця книжка, над якою втретє сходить тепле друкарське сонце, має дуже правильну назву. Грецьке «лексикон», словник, — від *lexis* (мовлення, слово, зворот) — застосоване у дещо незвичному конотаційному сенсі, себто метафорично.

Лексикон української орнаментики — упорядкований автором корпус мовних одиниць, якими орнамент розмовляє з глядачем. І глядач його розуміє. Дослідження проф. Селівачова — свого роду міжмовний розмовник, довідник зі словникового складу мови (*lexikos*), якою користувалися/користуються народні майстри, аби донести у надмовний — символічний — спосіб повідомлення щодо своїх уявлень про всесвіт, світобудову, світ, про землю і те, що на ній відбувається доброго.

Втім, попри всі метафоричні підтексти, зміст уже втретє перевиданої книжки (попередні видання — 2005 і 2009 рр., загальний наклад — 4 000 примірників) ширший за назву. Власне словник української народної орнаментики є у певному сенсі додатком до міркувань про те, на яких засадах він був упорядкований і з яких прикладів черпав символічну переконливість і змістовну напругу.

Авторське твердження про українську народну орнаменту як єдність зорових і словесних образів, просторового вирішення й символічного контексту слід вважати магістральною настановою презентованого наукового твору. Що означає така єдність? За великим рахунком, це шлях від міфу до символу, від удаваного хаосу конкретних артефактів до переконливого космосу українського орнаменту, відмінного від орнаментик інших народів світу.

Як зазначав М. Костомаров, поняття про символ не слід змішувати ані з образом, ані з алегорією, ані з порівнянням: вони є формами, в яких символ себе виказує. «Якщо народ має певне поняття про духовне значення якогось предмета фізичного світу, це значить, що такий предмет містить символ для народу. Народні символи, розташовані у системі, складають символіку народу, яка служить нам важливим джерелом для розуміння його духовного життя»¹.

Упродовж багаторічної праці М. Селівачову вдалося створити своєрідну енциклопедію народної орнаментики України як розгалуженої багатоскладової дисципліни. Головний принцип автора базований на тлумаченні символів у зв'язку не з писемними джерелами (оскільки вони фактично відсутні — існують лише графічні), а власне живими мовними свідченнями, включно з компаративним поясненням пам'яток спорідненої орнаментальної іконографії.

Українська народна орнаментика виростає зі сторінок селівачовського «Лексикону» як складне явище, не насажене і не засвоєне раптово, а як вільне мовлення народу, в недалекому минулому ще малописемного, котре глибоко вкорінене у його світосприйнятті. Звідси важливість знання про природу орнаментальних символів: артефакти символічного характеру заповнюють брак відомостей, отриманих зі скромних писемних джерел, допомагаючи зрозуміти погляди й переконання селянського етнічного соціуму.

Мотиви зображень не народжувалися самотньо, а відтворювалися під впливом та з плином їхнього розвитку у народній поезії, віруваннях, словесності. Швидше за все, книгу М. Селівачова слід поставити в один ряд із пошуками філологів й археологів — О. Потебні, О. Афанасьєва, О. Уварова, В. Клін-

¹ Костомаров Н. И. Об историческом значении русской народной поэзии. — Х., 1843. — С. 28.

гера, Я. Смирнова та ін. Всі вони доходили висновку: символіка встановлює межі філологічним студіям, доводячи матеріально, на дотик укорінені в народі поняття або вірування. Ця студія також стоїть поруч з працями, в яких досліджувалась орнаментика як символічна форма.

Суворий джерелознавець і «фактоприхильник», проф. Селівачов продовжує славу традицію не меморіально-піднесеного оспівування, а аналітико-синтетичного студіювання елементів нашого орнаменту — ткацтва, килимарства, вишивання, гончарства й гутництва, деревообробництва й лозоплетіння, стінописів та інших форм, — перетворюючи колишні обрії на предметне тло і тим самим показуючи нові виднокола вченого мислення.

Зрозуміло, що ускладнення внутрішнього значення символу безпосередньо залежить від часу, в якому він був створений. У праці Михайла Романовича цей момент усебічно підкреслюється, узгоджуючись із паралельною спробою виявити регіональну вмотивованість тих або тих орнаментальних видозмін.

На мій погляд, за всіх позитивних якостей праці проф. Селівачова, в ній варто було б також розглянути можливості застосування до української народної орнаментики поняття жанр — не в побутовому, а в структурному смислі, бо це питання лежить на порозі більш складних понять — канон і стиль. Як зазначав Г. Вагнер щодо проблеми жанрів, канону і стилю в давньоруському мистецтві, з огляду на відсталість теоретичного мистецтвознавства не може бути й мови про якусь класифікацію жанрів¹. Відтоді минуло сорок літ, а наше мистецтвознавство все ще посеред пустелі, «на шляху до Ханаана».

Відзначимо на завершення, що в одночасній стабільності та динамічності народної орнаментики автором дотепно вивчені мотиви комбінації (себто «внутрішньотекстові» перестановки одиниць членування), контамінації (зрощення сегментів або «епізодів», що першопочатково фігурують у різних орнаментальних текстах) і конглобації (сплавлення подібних елементів). Виявлено принцип виокремлення типів варіювання за обсягом елементів, що заміщуються. Взагалі прагнення до узагальнень, яке завжди стоїть за влучними спостереженнями автора, безсумнівно дає зрозуміти, що в цій царині українського мистецтвознавства настає «день синтезу» після «десятиліть аналізу».

Остання теза, висловлена свого часу Н. Фюстель де Куланжем, — надія на майбутнє, символічна партитура якого майстерно випикується сьогодні небайдужими руками й чіпким розумом Михайла Селівачова.

Андрій ПУЧКОВ

¹ Вагнер Г. К. Проблема жанров в древнерусском искусстве. — М., 1974. — С. 16.